

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.218>

УДК 305:141.72-055.2«16/20»(477.83)

Ірина ПЕТРЕНКО

докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри педагогіки та суспільних наук,
Полтавський університет економіки і торгівлі (Полтава, Україна)

poonsku@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Юрій МИХАЙЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)

mykhailiuk_10@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1359-8454>

ЖІНОЧА ІСТОРІЯ: НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ДОСВІДИ ЖІНОК МИНУЛОГО

Рецензія на книгу: Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації: монографія; під наук. ред. О. Кісь; Центр міськ. історії Центр.-Схід. Європи, Укр. асоц. дослідниць жіночої історії, Ін-т народознавства НАН України

Львів: Центр міської історії Центрально-Східної Європи, 2023. 440 с.

Колективна монографія за редакцією докторки іст. наук Оксани Кісь, присвячена уявленням, досвідам, репрезентаціям жіночих вимірів минулого, побачила світ у 2023 р. за підтримки Центру міської історії Центрально-Східної Європи, Української асоціації дослідниць жіночої історії, Інституту народознавства НАН України

Цитування: Петренко І., Михайлюк Ю. Жіноча історія: нове дослідження про досвіди жінок минулого [Рец. на кн.: Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації: монографія; під наук. ред. О. Кісь; Центр міськ. історії Центр.-Схід. Європи, Укр. асоц. дослідниць жіночої історії, Ін-т народознавства НАН України. Львів: Центр міської історії Центрально-Східної Європи, 2023. 440 с.]. *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 218—222. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.218>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

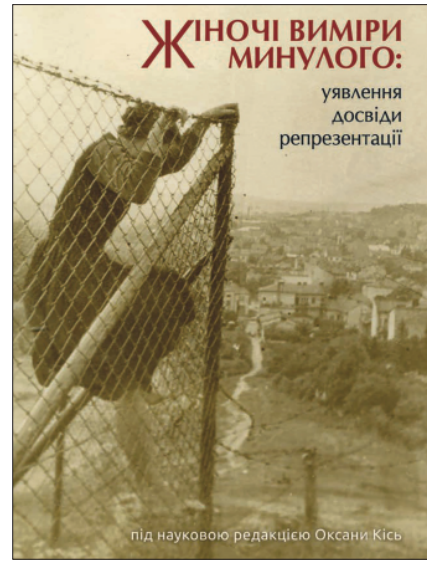
та Фонду ім. Гайнріха Бьоля. Видання відкриває низку маловідомих сторінок із жіночої історії України, демонструє приклади жіночої активності, а загалом — європейську, українську жінку у вирі багатьох подій, на зламі епох, визначає унікальність її характеру, стійкість, мужність, важливість державницької діяльності. Рецензована праця є однією зі спроб повернути українську жінку в історію, показати її гідне місце в політичній, суспільно-економічній, військовій, культурницькій сферах, адже вона не тільки мати, дружина, подруга, супутниця, а ще й посестра, політикиня, реформаторка та ін. Українські жінки — не пасивні учасниці історичного процесу, а його дієвиці й натхненниці суспільних змін. Актуальність монографії сумнівів не викликає, вона на часі, особливо нині, коли триває російсько-українська війна, коли українське жіноцтво пліч-о-пліч із чоловіками бореться за державну цілісність і незалежність України.

У рецензованому виданні крізь призму літератури, епістолярію, фольклору, кіномистецтва та візуальної творчості простежуються культурні (само)репрезентації жінок, успіхи і труднощі входження їх у професійні середовища та подальші самореалізації на початку ХХ ст. Складні процеси згуртування й самоорганізації жіноцтва у взаємодії зі владою, в діаспорі та дисидентському русі показують неоднозначність жіночого активізму. Історичні виміри гендерно-обумовленого насильства висвітлено через аналіз судових справ, архівних документів, матеріалів усної історії. Монографія представляє різноманітні підходи до вивчення вузлових проблем жіночої історії та демонструє інформативний потенціал історичних джерел.

Книга складається з чотирьох розділів: «Слово і образ: культурні (само)репрезентації жіночих досвідів», «Заробіток і самореалізація: жінки у фахових середовищах», «Жіночий активізм: практики згуртування, розмежування, самоорганізації», «Жінки і насильство». Кожен із них певним чином розкриває панівні для визначеної історичної епохи та соціальної верстви уявлення про жінок і правові норми, що регламентували їхнє життя, окреслювали поле можливостей.

Майже в усіх розділах представлені жіночі досвіди самореалізації та самоствердження в різних сферах — від мистецьких до мілітарних, від родинних до громадських. Культурні (само)репрезентації жінок дають змогу визначити спільне й відмінне в тому, як бачили життя жіноцтва самі жінки (мисткині, актриси, письменниці) та їхнє соціальне оточення. Саме ці точки напруги у візях жіночих покликань і ролей показують місця, де жінки почувалися скутими патріархальними звичаями та нормами, обмеженими у своїх прагненнях, і звідки вони починали діяти.

В першому розділі представлено культурні само(репрезентації) жіночих досвідів у ХІХ—ХХІ ст. на тлі важливих історичних подій. Вікторія Іващенко показала жінку в автобіографіях учених другої половини ХІХ — початку ХХ ст., адже

тривалий час образ жінки губився на тлі відомих та успішних науковців, її не було видно, а роль узагалі замовчувалася. Мар'яна Байдак ґрунтовно проаналізувала трансформацію подружніх стосунків крізь призму приватного листування часів Першої світової, дійшовши висновку, що війна зумовила трансформацію традиційних сімейних взаємин, дала змогу жінці перебрати на себе ролі, які узвичаєно належали чоловікам. Олена Галета розмірковує над тревелогами Софії Яблонської — жінки, яка змогла уникнути жорстко регламентованих, канонізованих літературних жанрів, спромоглася відобразити в текстах унікальний особистий і культурний досвід, але й досі не посіла гідного місця в історії української літератури. Оксана Кузьменко зосередила увагу на аналізі жіночих досвідів примусової праці під час Другої світової війни у фольклорних репрезентаціях. Стаття ілюстрована світлинами та документами особового походження. Авторка проаналізувала жіночий досвід перебування в неволі в період екстремального насилля, дійшовши висновку, що фольклорні репрезентації жіночого досвіду примусової праці в Німеччині мають гендерні особливості трансмісії у загальнонародне середовище. Анастасія Канівець розглянула образ жінки в українському та загалом радянському кінематографі другої половини 1920 — початку 1930-х рр. Панівним був образ «нової жінки», що мав низку розмаїтих екранних інтерпретацій: сучасниці, яка виборює право на самовизначення; революціонерки — повноправної учасниці революційної боротьби; жінки з минулого — такої собі предтечі «нової жінки» революційного й пореволюційного світу. Обмежений побут, безмежну (політичну) фантазію, квартирні виставки, кухонну тематику та насильство в мистецтві українських художниць проаналізувала Катерина Яковленко. Потреба дому, його значна роль у житті українських художниць позначились і на тому, як вони працювали з темою та образом побуту. Саме за допомогою повсякденних речей художниці говорили про проблему виключення, замовчування, периферійності, соціальних і політичних пертурбацій, насильства й тиранії.

У присвяченому заробітку та самореалізації жінок у фахових середовищах другому розділі увага зосереджена на способах виживання жіноцтва, опануванні нових професій у сільському й міському просторах. Ігор Карпенко проаналізував простір жіночої трудової активності та емансипації на прикладі цукрового заводу в Київській губернії наприкінці XIX — на початку XX ст. Новий статус жінки як експертки, дантистки, благодійниці у просторі модерного Харкова на зламі XIX—XX ст. розглянула Анастасія Боженко: зайнятість жінок у подібних сферах усе ще була радше винятком через іншування жінок на посадах та потребувала підтримки місцевих органів самоврядування. Софія Роса-Лаврентій і Мейгїл Фавлер зосередили увагу на театральному житті Східної Галичини й безпосередньо галичанок. М. Фавлер дослідила життєвий і творчий шлях акторок театру «Березіль», які повною мірою відчували на собі тягар радянського століття.

Третій розділ рецензованої монографії присвячений жіночому активізму, зокрема йдеться про практики згуртування, розмежування, самоорганізації жіноцтва. Звична тема жіночого активізму набула нового звучання, адже авторки проблематизують практики жіночої самоорганізації в різних історичних контекстах, показуючи конфлікти між очікуваннями, прагненнями й можливостями,

складність налагодження діалогу між собою, комунікації з владою, порозуміння із соціальним оточенням тощо. Олена Ганусин зосередила увагу на внутрішній мізогінії у середовищі українських жінок XIX ст., що ґрунтувалася на притаманній тогочасному українському суспільству нормативній фемінності, яка окреслювала сфери та способи жіночої самореалізації, права й обов'язки, поведінкові норми, зовнішній вигляд тощо. Досвіду згуртування та самоорганізації українок у Чехословаччині в міжвоєнний період присвячено дослідження Анастасії Мишустої. Життєві обставини висмикнули українок зі звичного середовища, еміграція внесла свої корективи й жіноцтво змушене було пристосовуватися до нових реалій, створювати емігрантські жіночі організації та займатися матеріальною допомогою. Марина Вороніна порушила низку важливих питань щодо поняття «радянська жінка», її статусу, ролей і реалій. Дослідниця вмотивовано підсумувала, що більшовики інструменталізували емансипаційний проект для прискореної мобілізації жіноцтва на потреби неконкурентної планової економіки, яка вимагала багато дешевих, іноді майже безплатних робочих рук. Залучивши мільйони жінок до виробництва, радянська влада ще й використала цей факт для пропаганди «переваг» нового суспільного устрою, який начебто «звільнив жінок від кухонного рабства». Історію радянського жіноцтва продовжила Ольга Лабур, котра реконструювала комунікативний процес між більшовицькою владою й жінками. Авторці вдалося виявити взаємопов'язані частини, суперечності та розбіжності в розумінні головного питання комунікації — жіночої емансипації. Через відмінності інтересів / цілей / запитів ефективної комунікації між більшовиками й жіноцвом не відбулося. Жіночій активності, створенню жінвідділів, делегатських зібрань на Запоріжжі в 1920-х рр. присвятила увагу Ірина Савченко. Завершує третій розділ монографії дослідження Аліни Добошевської щодо створення українськими дисидентками 1960—1980-х рр. мережі соціальної підтримки: публікація, з одного боку, доповнює розуміння гендерних аспектів практики опору й побудови мережі підтримки, з іншого — спонукає переглянути шляхи соціальних змін.

Останній, четвертий розділ монографії присвячений темі «Жінка і насилья». Хронологічно цей розділ охоплює найдавніший історичний період — кінець XVII ст. Олексій Вінниченко, залучивши матеріали Львова, Кременця, Сатанова кінця XVII — середини XVIII ст., проаналізував кримінальні казуси за участю жінок. Аналізу сімейних конфліктів крізь призму судових розглядів кінця XVIII — першої половини XIX ст. присвячено студію Ольги Посунько, котра на основі документації судових установ Південної України висвітлила жіночі злочинність і повсякдення, питання материнства та дитинства. Іванна Черчович у центрі свого дослідження «Бідні й вагітні у Львові кінця XIX ст.» поставила найчисельнішу та найбільш уразливу групу — домашніх служниць, сезонних працівниць, торговок, повій. Дарія Маттінґлі проаналізувала маловідомі, маловивчені сторінки колективізації та голоду в радянській Україні — сексуальне насильство й експлуатацію, зґвалтування, катування в контексті способів виживання та порятунку своїх рідних. Демографічну політику (репродуктивні уявлення, практики, норми) радянської влади в повоєнному селі дослідила Олена Кондратюк, яка розглянула проблематику легальних і нелегальних абортів, їх заборону й підходи до покаран-

ня; фіскальний тиск на бездітних, примус до материнства; багатодітність як захоплення та нагороду. Олеся Хромейчук розмірковує над проблемами мілітаризму й фемінізму, ставить питання про вписування військовослужбовиць в історію війн. Дослідниця справедливо зауважує, що написання гендерно чутливої історії потребує більше зусиль, ніж просто «додавання» жіночих історій війни до маскуліністського наративу, від яких цей наратив не змінюється, а лише підживлюється.

Варто відзначити серед авторського колективу монографії двох чоловіків-дослідників історичного досвіду жіноцтва. Хотілося б побажати чоловікам-науковцям більше долучатися до вивчення жіночої історії, адже розширення проблематики та дискусії сприятимуть конструктивному вирішенню багатьох наукових питань. Також доцільним було б залучення фахівців з історії Криму, які показали б історію жінок-киримли, їх боротьбу за права й суспільну самореалізацію.

Представлені в монографії теми мають значні перспективи і є лише початком великого шляху до створення фундаментальної історії європейської, української жінки, до можливості «побачити» жінку й жіноче на тлі масштабних історичних трансформацій. Книжка буде цікавою не тільки для викладачів, студентів і дослідників, котрі вивчають історію України, а й для пересічних громадян, небайдужих до свого минулого. Видання стане у пригоді активісткам жіночого руху, правозахисникам і правозахисницям, чия діяльність спрямована на подолання гендерної дискримінації в Україні. Опубліковане під час російсько-української війни, воно є гідним внеском національної історичної науки у світову історіографію, свідченням незламності українських дослідниць і дослідників, котрі працюють суголосно з європейськими науковими трендами й запитамі, одним з яких виступають гендерні студії.

Надійшла / Received 26.02.2024

Iryna PETRENKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Social Sciences,
Poltava University of Economics and Trade (Poltava, Ukraine)
poonsku@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Yurii MYKHAILIUK

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Docent at the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)
mykhailiuk_10@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1359-8454>

WOMEN'S HISTORY: A NEW STUDY
OF WOMEN EXPERIENCES OF THE PAST

Book review:

Women's Dimensions of the Past: Ideas, Experiences, Representations: A Monograph;
Edited by O. Kis; Center of Urban History of Central-Eastern Europe, Ukrainian
Association of Women's History Researchers, Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine
Lviv: Center of Urban History of Central-Eastern Europe, 2023. 440 p.